

Anlam ve Değer Bağlamında Halk İnançları ve Ziyaret Mekânlarının İşlevselliği (Mardin Örneği)*

Halit Yeşilmen**

Orcid ID: 0000-0002-4907-1366

Atf/©: Yeşilmen, Halit, Anlam ve Değer Bağlamında Halk İnançları ve Ziyaret Mekânlarının İşlevselliği (Mardin Örneği), Artuklu Akademi 2018/5 (2), 253-272.

Öz: Makalede değer olgusu, “anlam’a karşılık gelmek/anlama değmek” özelliğiyle ön planda tutulmuştur. İşlevselliğin de anlamı karşılayabilmek nispetinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel konusu, halk inançları ve ziyaret mekânlarıdır. Amaç, hem farklı etnik gruplar arasındaki değer inşasında halk inançlarının işlevine işaret etmek hem de anlam, değer ve işlevsellik olgularını, halk inançları merkezindeki etkileşimler üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Halk inançları, farklı etnik ve dini gruplardaki insanlar için değer üreten çekim merkezi özelliği kazanabilmiş ve azalarak da olsa günümüze kadar gelebilmiştir. Süreç, farklı gruplar arasında karşılaşmayı, tanışmayı ve tanınması toplumsal bir bütünlüğe dâhil olmayı beraberinde getirmiştir. Fakat günümüzde değerler değişime uğramaktadır. Makalede bu değişim, anlam olgusu üzerinden sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Anlam, İşlevsellik, Halk İnançları, Ziyaret/Kutsal Mekânlar, Etnik Kimlik.

In the Context of Meaning and Value, Functionality of Folk Beliefs and Sacred Spaces (Example of Mardin)

Citation/©: Yeşilmen, Halit, In the Context of Meaning and Value, Functionality of Folk Beliefs and Sacred Spaces (Example of Mardin), Artuklu Akademi 2018/5 (2), 253-272.

Abstract: In this article, the phenomenon of value is with the emphasis of "touching to meaning" in the foreground. At the same time, it is emphasized in the article that functionality should be evaluated through the meaning. In this

* Bu çalışma, 20-22 Nisan 2018 tarihinde Mardin’de gerçekleşen “III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi”nde sunulmuş “Değer Bağlamında Mardin’deki Halk İnançları ve Ziyaret/Mesire Alanlarının Önemi” adlı tebliğin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, halitiesilmen@artuklu.edu.tr

context, the main subject of this study is folk beliefs and visiting (sacred) areas. The aim is to point out the importance of folk beliefs and visiting areas in building value among different ethnic groups through the phenomenon of meaning. Folk beliefs were able to be a center of attraction in times for people in different ethnic and religious groups. The process has provided encounter and acquaintance between different groups. Acquaintance also mediated the creation of a common value horizon. But nowadays, values have changed. In this article, this change has questioned on the phenomenon of meaning.

Keywords: Meaning, Functionality, Folk Beliefs, Visiting/Sacred Spaces, Ethnic Identity.

Giriş

XVIII. yüzyıldan günümüze Batıdan dünyaya yayılan modernite projesi, karşılaştığı kültürel unsurları pozitivist ve ilkel-modern doğrultusundaki evrimsel perspektif üzerinden tanımlamaya çalıştı. Süreç, bireysel ve kültürel bağlamda parçalanmaları, anlam kargaşalarını, değer krizlerini, değişimi, dönüşümü ve kültürel yozlaşmaları beraberinde getirdi. Modernleşme, kültürel bağlama karşı seküler bir homojenleşmeyi de dayattı. Fakat beklenenin aksine kültürel pratikler ve kimlikler yok olmayıp, değişerek ve azalarak da olsa, günümüze kadar gelebildi.

Halk inançları ve bu çerçevedeki ziyaret mekânları, pozitivist yorumlara rağmen işlevini ve değerini görece günümüzde korumaktadır. Bu itibarla makalenin problemlerinden biri, halk inançları ve ziyaret mekânlarının işlevini devam ettirmesinde temel unsurun nerede aranacağıyla ilgilidir. İkinci problem ise, halk inançlarının farklı etnik ve dini gruplar arası etkileşimlerdeki önemini tespit etmektir. Birbirine içkin olan bu problemlerden ilkinde dönük olarak makalede anlam, değer ve işlev olguları üzerinde durulmaktadır. İkinci problem için ise anlam ve değer bağlamında, halk inançlarının işlevi açıklanmaya çalışılmaktadır. Amaç, hem halk inançları ve ziyaret mekânları gibi kültürel değerlerin günümüze taşınmasında etken olan anlam, değer ve işlev olgusunu ele almak hem de belirtilen bağlamda, halk inançlarının Kürtler, Araplar ve Süryaniler gibi farklı etnik ve dini gruplar arasında oluşan değer inşasındaki önemini saptamaktır. Makalede kültürel davranışların anlam içeriğini veya ne anlama geldiğini tahlil etmek amaçlanmamaktadır. Anlam vurgusu, tanımsal bir kavram olarak değil değer bağlamında işaret edilen bir alan olarak ele alınmaktadır.¹ Bu değerlendirmelerin antropoloji ve sosyoloji

¹ Anlam alanı, literatürde hem M. Eliade'nin çalışmalarında yer alan dış bir kutsallığın varlığı ve bunun tezahürü hem de etkileşimsel olarak inşa edilen anlam olmak üzere iki biçimde ele

yazınında sıklıkla kullanılan *kültürel anlam* ve *kültürel değerler* kavramlarının imlediği alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Pozitivist metodolojiyi reddeden yorumsamacı antropoloji yaklaşımına göre *anlam ağları* olan kültür, anlam üzerinden yorumlanmalıdır.² Bu açıdan kültür araştırmaları, hem kültürel değerlere içkin olan hem de etkileşimlerle inşa edilen anlam üzerinde durmalıdır. Kültür içindeki simgesel nesnelere, jestler, ahlaki sistem veya ahlaki öğeler ve ayinler, anlama dönük bildirim işaretleri olduğu için önemsenir.³ Antropolojideki kültürel değerler vurgusunun ve kültürel değerler üzerinden anlamı keşfetmeye dönük araştırmaların önemi bundan kaynaklanmaktadır.

Değer, çok yönlü bir kavram özelliği taşımaktadır. Bu kavram, literatürde ekseriyetle ahlak felsefesi bağlamında ve toplumsal ahlaki ölçüler üzerinden tartışılarak işlenmektedir. Değer kavramı sosyoloji, psikoloji ve ekonomi alanında da önemli bir yer işgal etmektedir. Makalede ise değer olgusu, *anlama karşılık olmak* veya *anlama değmek* bağlamında yorumlanmakta ve işlevselleşme imlenen hususun bu yolla okunabileceğine değinilmektedir. Başka bir ifadeyle, halk inançlarının *işlevsel* ve bunun da ötesinde işlevselliğin anlam bağlamındaki değeri üzerinden yorumlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Halk inançlarının günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmeleri insan, inanç, sosyo-kültürel dinamikler ve değişim olguları açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede makalede işlevsellik, anlama karşılık gelebilen değer nispetinde ele alınmıştır: Değer, anlam itibarıyla iç (sosyal ve kültürel anlam ağları; anlam dünyası) ve bu anlamı karşılaması itibarıyla dış (eşya, insan, davranış, kurumlar, normlar ve semboller) unsurların yani iç ve dışın birbirini karşılaması üzerinden kendini göstermektedir. İç'e nüfuz edebilen (değer/karşılayabilen) dış unsurlar, nüfuz oranında/derinliğinde değerli olmakta ve aynı zamanda anlam halkası kadar nüfuz imkânı bulabilmektedir. Etkileşim ve değişim dinamiğini belirleyen bu husus, karşılaşma ve tanışma sürecindeki farklı etnik ve dini gruplar için de söz

---

alınabilmektedir. Yapı ve aktör ayrımı gibi... Bu yöndeki ikili ayrım, makale problematiğinde söz konusu edilmemiştir.

² Clifford Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması*, çev. Hakan Gül, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2010), 19.

³ Brian Morris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, çev. Tayfun Atay, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2004), 201.

konusu olmaktadır. Değerin bu özelliği, günümüze kadar gelebilen halk inançları ve ziyaret mekânları için de geçerlidir.

Halk inançları ve ziyaret mekânları ile ilgili yapılan çalışmalar, işlevsel bağlamda ve kutsalın tezahür biçimlerinin değerlendirilmesi yönüyle öne çıkmakta, bunların toplumsal bütünleştirici işlevi üzerinde durulmaktadır. Makalede ise işlevsellik, özellikle farklı etnik ve dini grupların etkileşimi açısından değerlendirilmektedir.

Mardin’de Kürtler, Araplar ve Süryaniler gibi farklı etnik ve dini gruplara hitap eden birçok ziyaret mekânı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kültürel yaşam içerisinde iyileştirici olduğuna inanılan çeşitli halk inançları ve uygulamalarına da rastlanmaktadır.

Türkiye’de halk inançları ve ziyaret mekânları, önemli çalışmalara konu olmaktadır. Halkbilimi, din sosyolojisi, dinler tarihi ve antropolojinin odağında olan bu konu, genellikle monografik ve folklorik biçimde, kültürler arası karşılaştırmalar, senkretik ve mitolojik unsurlar üzerinden ele alınmaktadır. Türkiye’de halk inançları bağlamında yapılan ilk çalışmaların dinler tarihi ve halk bilimi alanlarında kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Hikmet Tanyu, Yaşar Kalafat, Ahmet Yaşar Ocak ve Sedat Veyis Örnek gibi isimlerin kalem aldığı çalışmalar, bu yönde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ziyaret fenomeni bağlamında da bazı çalışmalardan bahsedilebilir: İlk kapsamlı çalışmalardan biri olarak “Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması -Kayseri Örneği-” adlı çalışmayı zikredebiliriz.⁴ Kayseri dışında Adana, Adıyaman, Isparta, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş ve Elazığ illeriyle ilgili çalışmalar da söz konusudur. Mardin’in de benzer bir çalışmayı hak ettiğini söylemek gerekir.

Halk inançları çerçevesindeki bazı uygulamalar ve ziyaret alanları, farklı etnik ve dini grupların etkileşimlerini değerli kılmıştır: Farklı etnik ve dini grupların karşılaşma ve tanışmalarına, bunun ötesinde kendi farklılığını koruyarak daha büyük bir toplumsal bütünlük içinde anlamlı *farklılık* kategorisinde konumlanmalarına alan açmıştır. Ayrıca, bu çerçevedeki anlam-değer ilişkisinin, günümüzde yaşanan anlam/değer krizi sorunsalına dönük, model teşkil edecek bir okuma imkânı sunduğu sonucuna da varılmıştır.

⁴ Ünver Günay vd., *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001).

Değer ve Anlam Fenomenine Genel Bir Bakış

Değer, çok yönlü ele alınabilecek bir kavramdır. Kavramın sosyal bilimlerdeki kullanımı, ilgili bilim alanlarına göre çeşitlilik göstermektedir: Felsefede değer, ahlak felsefesinin temel kavramlarından biridir; iyi, kötü, doğru ve yanlış gibi nitelendirmelerin standartlarını, değerlerin var olup olmadıklarını, varsa bunların yapısını problem edinir.⁵ Psikolojide değerler, birey veya grup üyelerinin arzulan ve ideal sonuçlar için tercihlerini etkileyen kategoriler ve eğilimler üzerinden ele alınmaktadır.⁶ Harcanılan emek, mal üretimi ve mübadele çerçevesinde ele alınan değer kavramı ise daha çok ekonomi ile ilişkilidir.⁷ Sosyolojide değerler, normların temelini teşkil eden tutum ve inançlar bağlamında ele alınarak, sosyal yaşamdaki işlevleri üzerinden değerlendirilmektedir.⁸ Antropolojide ise değer olgusu, önce mübadele bağlamında ekonomi antropolojisi üzerinden, daha sonra karşılıklı armağan eylemleri çerçevesinde ve yapısalcı yaklaşımın etkisiyle de anlam üzerinden değerlendirilmektedir.⁹ Son safhada, sosyal ve kültürel antropolojideki araştırmaların kültürel anlam ağlarına odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte, dikkat çekici bir husus ise batı literatüründeki bu odaklanmanın iktidar/güç olgusuna doğru bir seyir gösterdiği.

Değer bağlamında anlam ve önem birbiriyle ilişkilidir: “Şeyler, önemli oldukları için anlamlıdır. Şeyler, anlamlı oldukları için önemlidir”.¹⁰ Bu noktada şöyle bir ayırım yapılabilir: Önem, anlamı karşılması oranında söz konusudur; anlamı karşılayabilen nesne, durum, davranış, kavram ve kurum, hem değerli hem de önemli olmaktadır. Bu nispette de işlevselliği söz konusudur. Kelimenin etimolojisi, bu hususta önemli ipuçları sunmaktadır.

Batı dillerindeki kullanımda değer (value, valore, wert, valeur) kelimesi, Latince güç anlamına gelen *wal* kökünden; önce, güçlü olmak, güçlü olması gereken anlamında *valere*, daha sonra cesaret (kaynaklı değer)

⁵ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, 3.bs. (Ankara: Vadi Yayınları,1998), 108-109.

⁶ Lohn W. Berry vd., *Kültürlerarası Psikoloji*, 3.bs. (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 92.

⁷ Orhan Hançerlioğlu, “Değer”, *Felsefe Ansiklopedisi*, 5. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), II, 277-276.

⁸ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi, 2. Bs. (Ankara: Atilla Kitabevi, 1994), 150; Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji*, 8.bs. (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 254; Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, 9. bs. (Ankara: Anı Yayınları, 2016), 315-317.

⁹ David Graeber, *Değer Teorisi*, çev. Başak Kıcı, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

¹⁰ Graeber, *Değer Teorisi*, 36.

anlamındaki *valor* kelimelerinden türemiştir.¹¹ Kelimenin bu kök anlamı “Bilgi, güçtür.” yaklaşımındaki bilginin hangi zeminde *önem* kazandığını göstermektedir. Türkçe kullanımında ise değer kelimesi, *karşılık olma’yı* dile getiren *değmek* kökünden türemiştir.¹² Bir şeyin bir şeye “değme’si”, birinin diğerine karşılık gelmesi anlamındadır.¹³ Bununla birlikte değer, farklı gruplar arası etkileşimlerle inşa edilen bir olgu olarak da ele alınabilir. Önem ve anlam ilişkisi açısından düşünüldüğünde ise şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Anlama değmesi oranında bir şey önem kazanır, yani değer kazanır. Güç ile kıyaslandığında, bilginin değeri, anlam ile ilişkisi oranında söz konusudur. Birinci düşünce biçiminde bilgi, güce tabidir ve güce değdiği oranda değerlidir. Burada güç, anlamın yerini işgal etmektedir. İkinci düşünce biçiminde ise bilgi ve güç anlam arayışı ve anlamı bulmak, anlama değmek ile ilgili bir durumdur; burada ise bilginin ve gücün anlam değeri önemsenir.¹⁴ Anlam bağlamında düşünüldüğünde kültürel değerler, anlamı taşıdığı ve koruduğu için işlevsel bir niteliğe sahiptir. Fakat yaşam pratikleri bu anlama değmiyorsa, başka bir ifadeyle, bu anlamı karşılayamıyorsa, değerler de sosyal yaşamdaki işlevini yitirecektir.

Anlamın -mutlak biçimde olmasa da- dışa aktarımı dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dilin mevcudiyeti, anlamı aktarmak içindir. İçte olan anlam,¹⁵ dili önelemektedir: Dilin anlamı aktarma özelliği, hem bireyler arası iletişimin sağlanmasındaki konuşma eylemi, hem de kültürün temel kurumsal unsuru olarak vurgulanan dil/semboller için geçerlidir. Kültürel anlam, tarihsel süreçte birikerek geldiği gibi, aynı zamanda yatay/etkileşimsel düzeyde değişime ve inşaya da açıktır. Dolayısıyla, farklı etnik ve dini grupların sınırlara rağmen etkileşimlerini sürdürebilmelerinin anlam bağlamındaki değer ile ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde “neden bir kısım değerlerin bazı sosyal ortamlarda kök saldığı ve diğer bazı değerlerin ise zaman içinde aşınıp yok olduğu”¹⁶

¹¹ Hançerlioğlu, “Değer”, 275; İnyet Aydın, “Değer Kavramı ve Değer Yükleme”, *Eğitim Yönetimi, Denetimi ve Politika Yazıları*, ed. İnyet Aydın, Kürşat Yılmaz, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 42; Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1999), 115.

¹² Hançerlioğlu, “Değer”, 275.

¹³ Hüseyin Rahmi Göktaş, *Bensenoğ*, (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016), 48-49.

¹⁴ Bu yöndeki ayırımı ‘değmek’ kökünden düşünülen değer kavramı üzerinden gerçekleştirebiliyoruz.

¹⁵ Hüseyin Rahmi Göktaş, *Runasimi: İnsan Dili*, (İstanbul: -ki Yayınları, 2018), 110.

¹⁶ Fredrik Barth, “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırlar*, der. Fredrik Barth, çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001), 33.

sorunsalı da açıklığa kavuşmaktadır. Bir şeyin anlamı karşılması oranında değerini ve aynı zamanda işlevselliğini koruyabildiğini, aksi durumda değerini yitirdiğini söylemek mümkündür. Mesela, modernite ve sekülerleşme karşısında dinin ve dine ilginin kaybolacağı yaklaşımının beklendiği gibi olmaması...¹⁷ Nitekim dinin işaret ettiği anlam, insan ve toplumlar için önemini korumaya devam etmektedir. İnsan ve kozmos karşılaşması, derin ve kuşatıcı bir anlam gerektirir. Din fenomeninin insanlık tarihi boyunca etkili olması buna yorumlanabilir. Dini metinler ve kültürel değerler açısından ise şu söylenebilir: Anlamı en derinden kavrayan metinler (kültürler veya kültürel değerler),¹⁸ on(lar)a değmek koşuluyla işlevini sürdürebilmektedir.

Halk inançları açısından ifade edilecek olursa, bir insan için çocuk sahibi olmanın, aile kurmanın, sağlığına kavuşmanın, geleceğe dair arzunun, aidiyetin, kültürün içeriği belirlemesi de dâhil tüm bunların anlamı ya da bunların karşılık geldiği anlam, karşılayıcı önemli kılmaktadır. İşlevsellik de bu önemin korunmasını sağlayan ve sürdüren kurumsal değerler üzerinden kendini gösterir. Makalede halk inançları ve ziyaret mekânları, bu zaviyeden değerlendirilmektedir.

Halk İnançları ve Ziyaret Mekânları Merkezindeki Etkileşimlerin Anlam Değeri ve İşlevi

I. Anlamı Karşılması Bakımından Halk İnançları ve Ziyaret Mekânları

Halk inançları, kültürel unsurları içinde barındıran anlam ve inanç biçimleri olarak değerlendirilmekle birlikte, popüler, senkretik ve heterodoks inançlar bağlamında da ele alınmaktadır. Bu kavramların her biri, özgül biçimde farklı durumlara işaret etmektedir. Mesela, senkretizm, kültürleşme anlamında, farklı geleneklerin ve inanç pratiklerinin birbirinden

¹⁷ Christian Smith, Robert D. Woodberry, "Din Sosyolojisi", çev. İhsan Çapcıoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, 47/2 (2006): 215.

¹⁸ Parantez içerisinde kültür vurgusunun yapılmasının sebebi şudur: Yorumsamacı yaklaşımda kültür, metinler gibi katmanlı anlamlar içermekte ve bu itibarla kültür okumalarının metin okumaları gibi okunup yorumlanması gerektiği yaklaşımı ileri sürülmektedir (Sibel Özbudun, Balkı Şafak, N. Serpil Altuntek, *Antropoloji: Kuramlar ve Kuramcılar*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016), 348. Jerr D. Moore, *Kültür Teorileri*, çev. A. Erkan Koca, (Ankara: Atıf Yayınları, 2015), 330. Bu yaklaşım itibarıyla, bir metin ile metin olarak kültürün, anlam bildirimlerini sağlayan değerler açısından benzer özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür.

etkilenmesiyle oluşan yeni kültürel durumu veya inanç durumunu tanımlayan bir kavram iken,¹⁹ heterodoks kavramı ise daha çok resmi tanım dışında kalan inanç ve tutumlara işaret etmek için kullanılmaktadır. Halk inançları kavramını ise “halk arasında yaşayan, geçmişten günümüze taşınan ve her hangi bir müesses dine ait olmayan inançların bütünü” olarak tanımlamak mümkündür.²⁰ Bu açıdan halk inançları, “tamamen din olmayan ve dinin tamamen de dışında kalmayan” inanç ve inanç pratikleriyle ilgilidir.²¹ Tanyu’ya göre bu yöndeki inanç ve pratikler, insan realitesi açısından felsefi derinlik içinde ele alınması gereken, gerçeklik ve inanç olgusu hakkında önemli ipuçlarını içinde barındıran bir konudur.²²

Ziyaret olgusu ise halk inançları kapsamında ele alınmakla birlikte, daha çok bu inançların mekân merkezinde kurumsallaşmış biçimine işaret etmektedir. Ziyaret mekânları, genellikle kutsal mekânlar veya kutsalın tezahür mekânları olarak değerlendirilmektedir. Eliade, kutsal mekânların varlığının, insanların mekânı seçme özgürlüğünden değil, kutsalın o mekânda tezahür etmesinden ve insanın bunu keşfetmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.²³ Subaşı’ya göre ise kutsallık, “insani ve toplumsal bir fenomen olmayı sürdürdüğü sürece” sosyo-kültürel yapının gözlemlenebilir unsurlarına da sirayet etmektedir.²⁴ Her iki durumda da kutsal mekânlar, anlamı derin bir şekilde içeren veya anlamı karşılayan alanlar olarak değerlendirilebilir.

Şifa ve bereket için gidilen ziyaret mekânlarının toplumsal ve psikolojik işlevleri söz konusudur. Bu tür mekânların kolektif bilinç ve vicdanın oluşmasında önemli bir yeri vardır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlamaları, sadece ait olunan zaman ve toplumsal çevreyle ilgili olmayıp, ayrıca bu mekânların toplumun tarihi geçmişi, dini yapısı ve etkileşim biçimiyle kaynaşmış olmalarından da ileri gelmektedir.²⁵ Başka bir ifadeyle,

¹⁹ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1998), 39.

²⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri”, *1. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 25-26 Mayıs 2016, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2016), 87.

²¹ Yaşar Kalafat, “Türk Dünyası Tarihi Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”, *Milli Folklor*, 6/44 (1999): 88.

²² Hikmet Tanyu, “Dini Folklor veya Dini-Manevî İnançların Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1976): 127.

²³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 8-9.

²⁴ Necdet Subaşı, “Kutsal Tarih’in Dini Sosyolojisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2000): 65.

²⁵ Günay vd., *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, 105-106.

ziyaret mekânları, dini, sosyal, psikolojik ve kültürel bütünleşme bakımından birikmiş bir tarihi tecrübeyi de yansıtmaktadır.

İşlevselliğini yitirmiş unsurların yok olduğu, yapının kalıcılığının işlevselliğine bağlı olduğu hususu, sosyoloji ve antropolojide önemsenen bir yaklaşımdır. Bu açıdan halk inançları bağlamındaki pratiklerin ve ziyaret mekânlarının değerini sürdürülebilmesini, belirtilen çerçevede, işlevsellik üzerinden okumak mümkündür. Anlam-değer yaklaşımında ifade edildiği gibi, anlama karşılık gelmeyen unsurlar, hem değerini hem de işlevselliğini yitirmektedir. Bu noktada işlevsellik, değeri koruma veya beklenilene karşılık gelme nispetinde söz konusudur. Mekânların toplumsal bütünleştirici etkisi, mekânın ziyaretçilerine sunduğu veya karşıladığı anlam merkezinde gerçekleşmektedir. Ziyaret edenler, bu anlamın içinde konumlanmakta ve diğerlerine de bunun üzerinden değmektedir. Ziyaret mekânlarının işlevsel özelliği de bu konumlanma değeri yoluyla gerçekleşebilmektedir.

II. Mardin'deki Halk İnançları ve Ziyaret Mekânlarının Değeri

Mardin, dış apselerinden bademciğe, bel fıtığından kadın rahatsızlıklarına, kırık-çıkıkçıdan zihinsel hastalıklara varıncaya kadar çeşitli sağaltıcı pratiklere inancın kendini gösterdiği bir yerdir. Ayrıca hem il ve ilçe merkezlerinde hem de köy içi ve köyler arası açık arazilerde bulunan ziyaret ve türbe mekânları bakımından da zengindir. Mardin, -demografik yapısı değişerek de olsa- Kürtler, Araplar ve Süryaniler gibi farklı etnik ve dini grupların birlikte yaşama tecrübesine sahip oldukları bir yer olma özelliğini de taşımaktadır. Halk inançları ve ziyaret mekânları da farklı etnik ve dini grupların müşterek noktalarda bir araya gelmesinde önemli etkileşimlere alan açmaktadır.

a. Halk İnançlarındaki Sağaltıcı Yöntemlerin Değeri

Mardin'de halk inançları literatüründe *rukye* ve *teberrük* ifadeleriyle isimlendirilen, yerel dilde Arapların *rakoê*, Kürtlerin ise *teberîk/tiberîk* dediği ocak ve tılsım merkezli, şifaya dönük çeşitli sağaltıcı yöntemler bulunmaktadır. Doğum sürecinde kadınlarda görülen ve çocuk gelişiminde kendini gösteren sarılık, sara gibi rahatsızlıklar, kesintisiz ağır sancılar, dış apsesi, bademcik, bel fıtığı, cilt ödemleri ve kas apseleri gibi rahatsızlıklara iyi geldiği düşünülen tılsım veya ocaklar bu hususa örnek verilebilir. Söz konusu sağaltıcı yöntemleri bölgede uygulayan bazı seyyid ve şeyh

ailelerinin yanı sıra başka insanların da bu hususlarda söz sahibi olduğu bilinmektedir.

Her bir ziyaretin kendine has rahatsızlıklara iyi geldiği kanaati nasıl hâkimse her bir tılsım sahibi de kendine uygun olan hastalığı iyileştirmeye yetkin olarak algılanır. Rahatsızlığından şikâyetçi olan ve tıbbi fayda görmediğini düşünen insanlar, yakın mekândan uzağa doğru ilgili tılsımı taşıyanların adresini öğrenerek şifa aramaya çalışırlar ki, adresler genelde malumdur ve ilgililere bunun bilgisi aktarılır. Bu noktada şu da belirtilmelidir ki, tılsım sahibi kimseler kendilerine müracaat edenleri, farklı dinden olsalar bile geri çeviremezler, geri çevirmeleri durumunda sahip olunan tılsımın kendilerinden gideceğine inanılır. Bir çeşit *hipokrat yemini* söz konusudur ve üstelik tılsım sahibinin de tılsımın iyileştirici özelliğine inanması gerekir.²⁶

Bu pratiklerin beklendiği gibi sonuç vermesi, hem tılsım sahibinin hem de başvuran kişilerin, hastalığın iyileşeceğine dair inançlarıyla ilişkilendirilmektedir.²⁷ Bu uygulamaların ilgi görmesi, inanç, gerçeklik ve alternatif arayışlar bağlamında ele alınabilir, fakat neticede beklenen sonucu vermeyen bir uygulamanın ilgi görmeyeceğini de söylemek mümkündür. Beklenenin karşılanmaması, uygulama yöntemlerinin kaybı ile sonuçlanacaktır.

Söz konusu halk inançları, bölgede yaşayan Arap, Kürt ve Süryaniler gibi farklı etnik ve dini gruptan insanların karşılaşmalarına ve tanışmalarına aracılık etmektedir: Bu uygulamalar yoluyla, farklı gruplar arası karşılaşmaların sınırlara da dikkat eden insani bir zeminde gerçekleşmesi, tanışmanın ve etkileşimleri sürdürmenin önemli bir yönüdür. Bununla ilgili birkaç örnek verilebilir. Ağır cilt hastalığına yakalanmış Süryani bir kadının,²⁸ komşu Kürt köyündeki seyyid ailesinden tılsım sahibi bir kadını

²⁶ Halk inançları bağlamındaki bazı pratiklerin muhayyilenin abartıları neticesinde kendini gösterdiğini söylemek gerekir. Mesela, türbe merkezlerinde mum yakmak, ağaçlara çaput bağlamak veya gece turnak kesilmez gibi kabuller, zamanla ortadan kalkmıştır. Bu biçimdeki abartılar, tılsım sahiplerince de uygun karşılanmamaktadır. Bunlara kıyasla tılsım ve ocaklar, değerini sürdürmektedir.

²⁷ Tılsıma dönük rahatsızlıklar, bölgede yaşayan Araplar tarafından bazıları iyi huylu (kısır, eril, vücuda yayılmayan), bazıları da kötü huylu (dişil, vücuda çabuk yayılan) biçiminde bir ayırma tabi tutulurlar. Sadece dişil rahatsızlığın tılsımına sahip biri, aynı rahatsızlığın eril olanına etki edemez. Bu nedenle, hem rahatsızlığın iyi teşhis edilmesi hem de tılsımına başvuru kişinin doğru olması gerektiği yönünde bir kabul de hâkimdir.

²⁸ Bu hastalığın yerel Kürtçedeki ismi, *birov* şeklinde telaffuz edilmektedir. Hastalık, ciltte küçük noktalarla başlayan su kabarcıklarının zamanla şiddetlenen kaşıntılar eşliğinde vücudu saran yaralara dönüşmesiyle kendini gösterir. Buna benzer ve eril olarak tanımlanan

ziyaret etmesi, tılsım sahibinin kül ile birlikte hazırladığı özel bir kürle hastayı geri çevirmemesi ve birkaç hafta içinde hastanın yüklü hediyelerle tılsım sahibini ziyaret edip memnuniyetini ifade etmesi buna bir örnektir. Yezidi bir ailenin Midyat'ta yaşamış olan Şeyh Ömer'in yanına, çocuğu olsun temennisiyle muska yazdırmak için gelip, süreç içinde ikiz çocuklarını da alarak ve sevincini/memnuniyetini ifade eden hediyelerle birlikte, tekrar ziyaret etmesi, diğer bir örnektir.²⁹ Komşu Kürt köylerinden Arap köyündeki tılsım sahibini, kas apsesi denilebilecek bir rahatsızlık nedeniyle³⁰ ziyaret eden bir hastanın, yine birkaç gün içinde, hediye ve akrabalarıyla tekrar ziyaret etmesini ise son bir örnek olarak zikredebiliriz. Verilen bu örnekler, halk inançlarının farklı etnik ve dini grupların ortak paydası olduğunu ve farklılıklar arasındaki etkileşimlere alan açtığını göstermektedir.³¹

Halk inançlarının farklı etnik ve dini grupların etkileşimi açısından işlevselliğine dikkat çekmek için verilmiş olan bu yöndeki örnekler çoğaltılabilir, fakat makalenin konusu bağlamında vurgulanmak istenen husus şudur: Gündelik sosyal etkileşimler veya farklı etnik ve dini grupların karşılıklı etkileşimleri, tanınmış bir anlama karşılık geldiği sürece değerini ve işlevselliğini koruyabilmektedir. Bu açıdan işlevsellik, etkileşimde bulunan insanların, daha büyük bir toplumsal alanda/anlamda konumlanmaları ve bu konumlanmayla etkileşimlerini sürdürmeleri üzerinden kendini göstermektedir.

Karşılıklık bağlamındaki hediye –ki tılsım sahibi de tılsımı bir emanet ve hediye olarak algılamaktadır. Bu sebeple kendi mülkiyeti içinde değerlendirmez; tılsıma karşı sorumluluğu vardır, aksi durumda tılsım yok olur. Her iki taraf için geçerli addedilebilecek olan hediye, farklılıkları daha üst bir birlik içinde eritmez, farklılıklar ve sınırlar, bir denge ile devam eder.³² “Gruplar arası mübadele, yalnızca dostluk kurmak için ahlaki bir

---

hastalıklar da vardır ki bunlar, aynı şekilde kaşıntıya sebep olurlar, fakat vücut geneline yayılmazlar.

²⁹ Şeyh Ömer/Amar (ö. 2009), Mardin'in Midyat ilçesinde bilinen ailelerinden biridir. Aile şeceresi itibarıyla Beyt Neb'uni olarak da bilinmektedir. Ziyaret mekânı Midyat'ın Gelinkaya (Keferhuvar) mahallesinde bulunmaktadır.

³⁰ Bu rahatsızlık yerel Arapçada *dîmbilê* telaffuzuyla ifade edilmektedir. Hastalık, bir çeşit çıban gibi, vücudun herhangi bir yerinde baş gösteren, kas sertliğinin zamanla yuvarlak bir biçimde sertleşerek büyümesi biçiminde belirmektedir.

³¹ Eroğlu, “Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri”, 90.

³² Marshall Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, çev. Taylan Doğan, Şirin Özgün, 2 bs. (İstanbul: Bgst Yayınları, 2016), 168.

amaca hizmet etmez. Fakat maksat ne olursa ve ne kadar yararlı olursa olsun, gruplar arası mübadele, düşman edinmek için yapılmaz.”³³ Halk inançları merkezinde belirtilen konumlanma biçiminde derin, kuşatıcı ve kavrayıcı olan anlam, mülkiyet ve güç konusu edilmemektedir. Aksine anlam içinde konum alınmaktadır. Bu konumlanma kendi içindeki farklılıkları da değerli kılmaktadır.

Genel konu bağlamında tekrar ifade etmek gerekirse, *kültürel değerlerimiz* vurgusunda olduğu gibi anlama değmek, anlam kapsamında ve ona değdiği oranda değerli olabilmekte ve bu oranda işlevselliğini korumaktadır. Makalenin değerlendirme bağlamı açısından anlam, hem kutsal mekân ile hem de ziyaret edenlerle ilişkili bir durumdur. Farklı etnik ve dini grupların arasındaki sınırların halk inançları merkezinde geçişken olması, içinde konumlanan mekânın hem kuşatıcılığı ile hem de bu alanda yer alanların anlam dünyası ile ilişkilidir.

b. Ziyaret Mekânlarının Değeri

Türkiye’de ziyaret mekânları, mezar, adak, nezir, dede, şeyh, eren, evliya, pir, baba, abdal, yatır, ziyaret ve türbe gibi isimlerle anılmaktadır. Bu kullanımlardan en yaygın olanı ise ziyarettir.³⁴

Mardin’deki ziyaret mekânları, genellikle içinde şehit, sahabe veya bir veli/aziz mezarı olduğu düşünülen kişilerin isimleri ile anılmaktadır. İsmi bilinmeyen, fakat *işaret*’i zuhur etmiş olan yani onunla ilgili bir rüya, bir keramet vb. olayların yaşandığı ve bununla meşhurluk kazanan mekânlar için ekseriyetle *Garip* (Şeyh Garip) ismi kullanılmakla birlikte,³⁵ *Kamar/Kamer* (Şeyh Kamar), *Şa’ran* (Şeyh Şa’ran) gibi isimlerle anılan mekânlar da mevcuttur. Mezarın içinde bir kadın, bazen de bir kadınla birlikte onun kız kardeşlerinin de olduğu düşünülen türbeler de söz konusudur; Savur’daki Sit Meryem (Ziyaret el-Ayn/ Ümmü’s-Seb’e) ziyareti böyledir. İsimleri bilinen ve aynı zamanda il sınırlarını da aşarak meşhurluk kazanan ziyaret mekânları da bulunmaktadır; Sultan Şeyhmus (Şeyh Musa) ziyareti bunlardan biridir.³⁶

³³ Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, 290.

³⁴ Günay vd., *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, 10-11.

³⁵ *İşaret* olgusu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halit Yeşilmen, *Mahallemler*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 269-271.

³⁶ Ziyaret mekânlarının bulunduğu çevreler, münbit, etrafı yeşil ve ağaçlı olma özellikleriyle dikkat çekmektedir. Ziyaretin bulunduğu muhit, tabu olarak kabul edilir ve sadece,

Şifaya kavuşmak ve bereketin kendilerine sirayet etmesi için Süryaniler’de de benzer mekânlar bulunmaktadır. Nisan ve Mayıs aylarında, bereket için gidilen belli başlı açık arazi niteliğindeki özel mevkiler olduğu gibi, hem bereket hem de şifaya kavuşmak için gidilen kilise ve manastırlar da mevcuttur. Midyat’ın güneydoğusunda bulunan Mor Gabriyel, Midyat’taki Mor Hobil-Mor Abraham manastırları, Mardin’deki Mor Mihayel, Mort Şmuni ve Mor İliyo kiliseleri bunlardan bir kaçıdır.³⁷ Süryaniler’e has bu gibi merkezler, alternatif tercihler ölçüsünde, şifa bulmak için görece Müslümanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Aynı şekilde Müslümanlar’ın ziyaret ettiği bazı mekânlar da, özellikle geçmişte olmak üzere Süryaniler tarafından ziyaret edilmektedir. Başka bir ifadeyle, şifa ve bereket için gidilen mekânlar farklı etnik ve dini grupların ortak alanı olabilmektedir.

Farklı din mensuplarının müşterek ziyaret mekânlarının günümüze kıyasla geçmişte daha yaygın olduğu söylenebilir. Müşterek ziyaret mekânlarının Türkiye’de çeşitli örnekleri vardır.³⁸ Mardin açısından ise Savur’daki Sit Meryem (Ziyaret el-Ayn/ Ümmü’s-Seb’e) ziyareti ve Mor Dimet manastırı örnek verilebilir. Mardin’deki Sultan Şeyhmus ziyareti ise Müslüman Kürtler ve Araplar için olduğu kadar, Suriyeli ve Iraklı insanlar için de ortak ziyaret mekânıdır.

Kürtler ve Araplar arasında yaygın olan Sultan ve Şeyhmus isminin birinci dereceden Sultan Şeyhmus ziyaretiyle ilişkisi vardır. Benzer şekilde, Gabriyel, Gebro, Gevriye gibi isimlerin Süryaniler için önemli bir yeri olan Mor Gabriyel (Deyr’ul-Umur) manastırına yapılan ziyaretlerle ilişkilendirilebilir. Deyr’ul-Umur manastırına yapılan ziyaretlerde Arap, Kürt ve Yezidilerin tercih ettiği isimler ise daha çok Umur ve Ömer isimleridir.³⁹ Belirtilen tüm bu hususlar, farklı etnik ve dini gruptan insanların müşterek ziyaret mekânları aracılığıyla etkileşime girdikleri ve bu

---

gelenlerin oradaki ihtiyaçları için ağaçların kurumuş dalları kullanılabilir. Bu yönüyle ziyaretler, çevrenin orman sağlığı açısından –genel ifadeyle– işlevseldir.

³⁷ Manastır ve kilise mekânları hakkındaki anlatıları konu alan geniş bir çalışma için ayrıca bkz. Hatice Kübra Uygur, “Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Mekân Efsaneleri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015).

³⁸ Günay vd., *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, 111. Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 194.

³⁹ Uygur, “Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Mekân Efsaneleri”, 424. Sultan ve Şeyhmus isimlerinin verilmesinde Sultan Şeyhmus ziyareti önemli bir etkidir. Fakat Ömer ve Gabriyel isimlerinin verilmesinde tek sebebin ziyaretler olduğu söylenemez. Zira Müslümanlar arasında Ömer ismi, Süryaniler arasında da Gabriyel ismi meşhurdur.

mekânların -aşağıda açıklanacağı gibi- anlama değen karşılaşmalara alan açtığı söylenebilir.

Ziyaret mekânları merkezindeki hareketlilik, geçmişe kıyasla günümüzde azalmış durumdadır. Buna rağmen il sınırlarını aşan ilgisiyle Sultan Şeyhmus gibi mekânlar, hâlâ önemini korumaktadır. Sultan Şeyhmus ziyaretinin içerisinde Mardin ve Diyarbakır başta olmak üzere çeşitli bölgelerden gelen insanları bulmak mümkündür. Ziyaret alanında kahve, yemek malzemeleri ve yerel ürünler satışa sunulmakta, gelen misafirlerin ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktadır.

Sultan Şeyhmus mevkii, mesire alanı olarak kullanılabilirdiği gibi daha çok şifa bulmak için ziyaret edilmektedir. Düşük ve benzeri nedenlerle uzun yıllar çocuğu olmayanlar, erkek çocuk isteyenler, hastalığından biçare olanlar, dualarının kabul olmasını isteyenler, fert fert veya aileleriyle birlikte burayı ziyaret ederler. Ziyaretçiler, dualarının kabul olması için veya kabul olduktan sonra, burada kurban kesip yemek pişirirler ve oradaki tanıdık-tanımadık herkesle yemeklerini paylaşırlar. Türbenin etrafındaki geniş ve düzenli alanda, öbek öbek sofralar, koşuşturan çocuklar, sadaka dağıtanlar, gençler, yaşlı insanlar, hastalar, kötürümler, defler eşliğinde ilahi söyleyenler ve mevlit okuyanlar hemen hemen her yerde göze çarpmaktadır. Ortamda yumuşak bir hareketlilik olduğu gibi aynı zamanda sükûnet hâkimdir.

Ziyaretin Sultan Şeyhmus şahsında şekillenen kutsal mekân vasfı dışında, gelenlerin buradaki konumlanma biçimi de önemlidir. Ziyaretçilerin buradaki konumlanmaları, "Bir şeyi kendisinin kılma, bir şeyi kendisi için görme eylemini veya sürecini anlatan kendileme" durumu değildir. *Kendileme* durumunda özne-nesne ilişkisi vardır: Kendileyen özne ve bunun karşısında nesne olarak duran çevre, eşya ve mekân söz konusudur.⁴⁰ Sultan Şeyhmus ziyareti açısından düşünüldüğünde, yatırım temel figürü olan veli kişi (ve ziyaret mekânı) ile ziyaretçiler, her biri karşılıklı özne değerindedir. Nitekim ziyarete gidenlerin o mekânda uykuya dalıp rüyalarında mekânla ilişkili bir silueti görmeye çalışmaları ve gördükleri takdirde isteklerinin yerine geleceği veya iyileşecekleri inancı, özne-özne konumlanmasıyla ilgili bir durumdur. Bununla birlikte, isteklerinin gerçekleşmesi durumunda, ona hayır hasenat kabilinden, o mekânda veya uzaktaysa kendi bulunduğu yerde adağını yerine getirmek,

⁴⁰ Nuri Bilgin, "Fiziksel Mekândan İnsani Ya Da İnsanlı Mekâna", *Mimarlık*, 28/3 (1990): 63-64.

kurban kesip pişirmek ve paylaşmak, bir sorumluluk mahiyetinde algılanır. Bunun her yıl tekrarlanması, ilgili kişinin adağına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bazıları ise yılda bir defa olmak üzere en az yedi yıl boyunca adak kurbanı kesmektedir. Aksi durumda gerçekleşen arzunun tekrar ellerinden alınacağı inancı hâkimdir ki, bu karşılıklı öznelere mübadelesi/hediyeleşmesi gibidir. Öyle ki doğan çocuklarına Sultan ve(ya) Şeyhmus isimlerinin verilmesi, beklentinin gerçekleştiğine işaret etmekle birlikte, bunun karşılığı değerindedir.

Geçmişte yoğun biçimde ziyaret edilen Sît Meryem (Ziyaret el-Ayn/ Ümmü's-Seb'e) ise günümüzde bölgesel değerini kaybetmiş, mahalli ziyaret mekânlarından biri olarak durmaktadır.⁴¹ 1950 yılından önce ilçe sınırlarını aşan ve bölgesel bir değere sahip olan bu ziyaret, hem Süryanilerin hem de Arap ve Kürtlerin müşterek mekânlarından biriydi. Bunda Savur yol hattının işlek olmasının da etkili olduğu söylenebilir. 1950 yılını müteakip süreçte, yol hattının önemini yitirmesi, Süryanilerin göçü, kitabî olan dinî bilincin yükselmesi, hurafe algısının oluşması, alternatif farklı merkezlerin varlığı gibi sebeplerle bu ziyaret, bölgesel değerini kaybetti. Savur ilçesine bağlı Dereiçi (Kıllıt) köyünde bulunan Mor Dimet manastırı da romatizma hastalığına iyi geldiği inancıyla hem Süryanilerin hem de görece bazı Arap ve Kürtlerin ziyaret ettikleri alanlardan biriydi. Bahsedilen çerçevede Mor Dimet manastırı, geçmişe kıyasla değerini yitirmişti, fakat 2018 yılı itibarıyla ziyaret edilen bir yer olma niteliğini yeniden kazanmaya başladı. Belirtilen iki örnek değişim, hem anlamı karşılayan değerlerin dönüşümünü hem de anlama karşılık gelecek farklı değer arayışlarını örneklemektedir. Söz konusu edilen değişim, anlam katmanlarının karşılıkları bağlamında, anlamın daralıp genişlemesiyle de ilişkilendirilebilir.

III. Halk İnançlarının İşlevselliği

Halk inançları merkezindeki farklı etnik ve dini grupların karşılaşmaları, kaçınılmaz biçimde kıyaslamaları da beraberinde getirmektedir: Konuşulan dilden sofrada adabına, giyim kuşamdan ahlaki tutumlara, birbirlerine anlatılan dertlerden anılara ve tutumlara varıncaya kadar grupların kendilerine dönük farkındalıkları ve kıyaslamaları söz konusudur. Farkındalık, farklı yaşam ve yorum biçimleriyle veya farklı seçenek imkânlarıyla tanışmalarının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

⁴¹ Yeşilmen, *Mahallemler*, 266.

Bu noktada kültürel alışveriş ve sınırların oluşumu, anlam değeri çerçevesindeki etkileşim oranında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla halk inançları ve ziyaret mekânları, toplumsal bütünleşmeyi sağlaması, dayanışma/güven ortamının tesisi ve psikolojik işlevleri açısından olduğu gibi,⁴² farklı etnik grupların tanışması ve hatta farkın/sınırların farkına varılması bakımından da işlevseldir.

Ziyaret alanında belirtilen dış konumlanmanın, içteki anlam dünyasındaki karşılığı itibariyle dengeli ve mutabık olduğunu söylemek mümkündür. Dengesiz durumlarda ise sosyal yaşam ve anlam birbirini karşılamayacaktır. Bu, işlevselliğini kaybetme durumudur. Kültürel değerlerin bazılarının kök salmasına karşılık, diğer bazılarının zayıflaması da bununla açıklanabilir.

Halk inançlarının varlıklarını devam ettirmesi, kültürel bir değer olarak onların işlevsel olduklarını göstermektedir. İşlevsellik, onların anlamı karşılama ve karşıladığı anlamı koruma oranında söz konusudur. Bu aynı zamanda onların değerini sürdürmelerine sebep olmaktadır. Mesela, evlat sahibi olmanın birey, aile ve kültür açısından içsel bir anlamı vardır; bu anlam, hem kültürel olarak inşa edilmiştir, hem de insan olarak içsel bir derinliğe işaret etmektedir. Anlamın değişkenliği, sosyal yaşamdaki geniş aileden çekirdek aileye doğru gerçekleşen değişim ile de ilişkilendirilebilir. Fakat anlam, bu değişime rağmen daha kapsamlı ve daha derin bir kavrayış alanında durmaktadır.

Anlam, insanın doğası ile de ilişkilendirilebilir. Bir şey, kültürel veya insanî katmanlar açısından içerdeki anlama karşılık gelemiyorsa ve buna rağmen daralan anlamın yerini büyük bir boşluk aldıysa bu, mevcut daha kuşatıcı bir anlamın karşılanmaması ve yaşamın değersizleşmesi ile ilişkilidir. Nitekim boşluğun varlığı, mevcut anlamı karşılamama oranında kendini göstermektedir. Kurumsal ve sembolik unsurlarla birlikte sosyo-kültürel yaşamın değiştiği anlam ne kadar derin ve kuşatıcı ise kültürün devamlılığı ve işlevselliği de o derecede söz konusudur.

Belirtilen çerçevede halk inançlarını kabul edenler, inanç olgusu, bereket/teberrük ve veli kişilerin devam ettiğine inanılan kerameti üzerinden yaklaşım sergileyebilmektedir. Bununla birlikte, halk inançları

⁴² Fatih Kandemir, "Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye'deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 9/1 (2016): 99.

bağlamındaki etkileşimlerin geçmişe kıyasla günümüzde azaldığını söylemek mümkündür. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Pozitivist yaklaşım biçimi, kitabî okumalarla yükselen dini bilinç, şehirleşme olgusu gibi nedenler bunlardan bir kaçıdır. Halk inançları, karşı çıkanlar açısından, hurafe, kadın işleri ve batıl inançlar olarak tanımlanabilmektedir. Bazıları ise psikolojik dinamiklerin etkili olduğu görüşüyle bunların yanılısamadan ibaret olduğu görüşündedir.

Halk inançları, “eğitilmiş insanlarda” da görülebilmektedir.⁴³ Şehir ortamlarında, benzer inançların farklı biçimlerde yeniden üretildiğinden bahsetmek mümkündür; bu ayrı bir araştırma konusudur, fakat şu söylenebilir ki, fal ve burç tahlilleri merkezinde açılan özel televizyon kanallarının ve internet sitelerinin yaygın olması, halk inançlarının değdiği anlamın yeniden üretimi üzerinden okunabilir.

Halk inançları merkezinde belirtilen anlam ve değer etkileşimleri, kültürel anlam dünyası ve kültür doğa ilişkisi itibarıyla iç, kültürel konumlanma ve pratikler veya kültürel değerler itibarıyla dış arasında mütenasip bir özellik göstermektedir. Bu minvalde, küreselleşme sürecindeki değersizleşme veya sözün sanat değerini yitirmesi durumunu, sözün anlama değmemesi daha doğrusu iç-dış arasındaki muvazenesiz durum üzerinden okumak mümkündür.

Halk inançlarının günümüze kadar işlevselliğini koruması, toplumsal mühendislik bağlamında değildir. Mesele, işlevsel olan sadaka ve yardımlaşmanın toplumsal bütünlüğe aracı edilmesi de değildir. İşlevsel olarak vurgulanan husus, yardımlaşma gibi bir değerın işaret ettiği anlamı taşıyabilme veya bu anlamın içinde yer edebilme durumudur. Bu açıdan şu söylenebilir ki, makalede halk inançlarında olduğu gibi anlama eğilen, daha doğrusu anlama değen ve anlamın gereğini yerine getiren bir model önerisi sunulmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının kullanımı, robot nüfusuna dönük çalışmalar, dijital toplum beklentileri, hız ve ağ endeksli küresel dünya algısının beraberinde getirdiği değersizlik, yukarıda vurgulanan öneriyi önemli kılmaktadır. Zira bu süreçte anlam, dijital ortamda inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Dijital toplumun (!) inşası, sosyo-kültürel yaşamda kendini gösteren anlam boşluğu oranında hız kazanmakta ve insanların birbirinden yalıtılmış

⁴³ Eroğlu, “Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri”, 88.

bir biçimde yaşaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Süreç içerisinde yaşam değersizleşirken, daha doğrusu anlamdan koparken, değer alanı da farklı bir biçimde inşa edilmektedir. Buradaki kozmos, insanın içinde yaşadığı, bilinen kozmos değildir. Anlam, bir çeşit taklit (veya simülasyon ile) dijital kozmos bağlamında inşa edilmektedir. Dijital toplum, inşa edilen anlam bağlamında değer arayışına girecektir, fakat bu noktada değer varlığı daha fazla sorgulanacaktır. Bu nedenle, belirtilen süreç karşısında, halk inançları merkezindeki etkileşimler üzerinden işaret edilen anlama değmek veya anlama karşılık gelebilme modeli önemsenmiş ve önerilmiştir.

Sonuç

Halk inançlarının günümüze kadar gelebilmesi, karşıladıkları anlama dönük onların işlevsel olma nitelikleriyle ilgilidir. İşlevsellik, bir eşya, durum, davranış veya kurumun anlamı karşılayabilmesi oranında söz konusudur. Dolayısıyla değerlerin işaret ettiği anlamı karşılamadan kültürel değer faaliyetlerinin toplumsal mühendislik bağlamındaki işlevsellik beklentisiyle sahaya sürülmesi beklenileni karşılamamaktadır. Bu noktada değer(ler), retorik değil, davranış üzerinden kendini göstermektedir.

Halk inançları, farklı etnik ve dini gruplardaki insanların arasında değerli etkileşimlerin gerçekleşmesine alan açmıştır. Anlamın ve aynı zamanda kutsallığın mülkiyet konusu edilmemesi, ortak zemindeki etkileşimlerin niteliğini de değerli kılmıştır. Farklılıkların eremediği, tanışmanın kendini gösterdiği zemininin işlevi, anlama değebilmenin kapsamı, derinliği ve kuşatıcılığı oranında söz konusu olmuştur. Bu çerçevede halk inançları ve ziyaret mekânları, farklı etnik ve dini gruplar için çekim merkezi olma özelliğini günümüze kadar sürdürebilmiştir. Anlama yönelen, anlam içinde birbirine değer olan buradaki konumlanmalar, modernleşme ve küreselleşmenin etkileri hesaba katıldığında, günümüz için model teşkil etmektedir. Çünkü anlama değmek, bir çocuğu(muzu) gerçekten dinlemek ile ilgili olduğu gibi, kozmos içindeki yerimizi ilgilendiren anlamlarla da ilişkilidir. Yapılan öneri, en azından sosyal yaşamı inşa ederken kültürel değerlerdeki birikmiş anlamı karşılayabilme sorunsalına da gönderme yapmaktadır.

Kaynakça

- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. 3.bs. Ankara: Vadi Yayınları,1998.
- Arslantürk, Zeki ve Amman, Tayfun. *Sosyoloji*. 8.bs. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Aydın, İnanet. “Değer Kavramı ve Değer Yükleme”. *Eğitim Yönetimi, Denetimi ve Politika Yazıları*, ed. İnanet Aydın, Kürşat Yılmaz, 42-52. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- Barth, Fredrik. “Giriş”. *Etnik Gruplar ve Sınırlar*, der. Fredrik Barth, çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, 11-40. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.
- Berry, Lohn W. vd. *Kültürlerarası Psikoloji*. 3.bs. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Bilgin, Nuri. “Fiziksel Mekândan İnsani Ya Da İnsanlı Mekâna”. *Mimarlık*, 28/3 (1990): 62-65.
- _____. *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri”. *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 25-26 Mayıs 2016*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2016, 87-97.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?*. çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Geertz, Clifford. *Kültürlerin Yorumlanması*. çev. Hakan Gül, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2010.
- Göktaş, Hüseyin Rahmi. *Bensenoğ*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- _____. *Runasimi: İnsan Dili*. İstanbul: -ki Yayınları, 2018.
- Graeber, David. *Değer Teorisi*. çev. Başak Kıcı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Günay, Ünver vd. *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ile İnanç Arasında*. Samsun: Etüt Yayınları,1998.
- Hançerlioğlu, Orhan. “Değer”. *Felsefe Ansiklopedisi*, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, II, 275-277.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Dünyası Tarihi Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”. *Millî Folklor*, 6/44 (1999): 88-91.
- Kandemir, Fatih. “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 9/1 (2016): 97-114.
- Moore, Jerr D. *Kültür Teorileri*. çev. A. Erkan Koca, Ankara: Atif Yayınları, 2015.
- Morris, Brian. *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. çev. Tayfun Atay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2004.
- Özbudun, Sibel ve Şafak, Balkı ve Altuntek, N. Serpil. *Antropoloji: Kuramlar ve Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

- Sahlins, Marshall. *Taş Devri Ekonomisi*. çev. Taylan Doğan, Şirin Özgün, 2 bs. İstanbul: Bgst Yayınları, 2016.
- Smith, Christian ve Woodberry, Robert D. "Din Sosyolojisi". çev. İhsan Çapçioğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, 47/2 (2006): 215-235.
- Su, Süreyya. *Hurafeler ve Mitler*. İstanbul: İletişim yayınları, 2009.
- Subaşı, Necdet. "Kutsal Tarih'in Dinî Sosyolojisi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2000): 63-83.
- Tanyu, Hikmet. "Dinî Folklor veya Dinî-Manevî İnançların Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1976): 123-142.
- Tezcan, Mahmut. *Sosyolojiye Giriş*. 9. bs. Ankara: Anı Yayınları, 2016.
- Uygur, Hatice Kübra. "Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Mekân Efsaneleri". Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- Yeşilmen, Halit. *Mahallemler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.